

Юбилеи

60-та годишнина на Комплексната геоложка експедиция (1948–2008)*

Геоложката общественост на България отбелязва един изключителен юбилей – 60 години от създаването през 1948 г. на първата крупна геологопроучвателна организация в историята на нашата страна – Комплексната геоложка експедиция (КГЕ). Тя е създадена по решение на правителството на България и тогавашния Съветски съюз с цел извършване на комплексни геоложки проучвания на полезни изкопаеми на територията на България. Тези проучвания включват геолошко картиране (едро- и дребномащабно), геофизични, геохимични, хидрогеоложки, инженер-геоложки и лабораторни изследвания, всички видове геологопроучвателни работи – повърхностни и подземни минни изработки, сондажи. Дейността на КГЕ е главно в две насоки – търсене и проучване на подземни природни богатства в Южна България (основно на оловно-цинкови руди в Родопите) и изясняване на нефтогазоносната перспективност на Североизточна България. Голяма част от проблемите на полезните изкопаеми в Стара планина, Осогово, Странджа и Пирин, както и въглищните басейни на Северна и Южна България остават предмет на проучвателните усилия на Дирекцията за геоложки и минни проучвания. Тя бе създадена преди КГЕ и се развиваше самостоятелно, макар и с неопенимата помощ на редица съветски (предимно руски) геологопроучватели и учени.

В продължение на повече от 7 години през редовете на експедицията минаха 130 съветски специалисти. Значително по-голям брой български специалисти (геолози, сондьори, геофизици, механици, химици и др.) работиха рамо до рамо с тях. Участниците в КГЕ извършиха исторически прелом в познанията за подземните природни богатства на нашата страна, създадоха реална база за развитието на добива на оловно-цинкови руди, нефто- и газодобива, на химическата промишленост, цветната металургия и редица други отрасли на промишлеността в България. Резултатите от дейността на КГЕ не се изразяват само в милионите тонове проучени и доказани запаси от оловно-цинкови руди, нефт, газ, каменна сол и др., а и в създаването на напълно обособен,

структурно завършен и кадрово обезпечен отрасъл в нашата страна – геологопроучвателния.

До създаване на КГЕ (1948 г.) в Родопите са били известни и разработвани основно 4 находища – Бориева, Гюдюрска река, Страшимир и Крушев дол. Първите три от тях са били собственост на Българо-германското минно акционерно дружество „Пирин“ – филиал на Акционерното дружество „Гранитоид“. Като германска собственост по силата на Парижкия мирен договор (1947 г.) те са предадени за експлоатация за срок от 10 години на Съветския съюз, като търсенето и проучването на полезни изкопаеми е възложено на КГЕ. На основа на горните рудници и на новооткритите от КГЕ находища през 1950 г. е създадено смесеното дружество ГОРУБСО – Горно-обогатително рудно българо-советско общество, което от 1955 г. става изцяло българско.

Още в началото на експедицията геоложките отряди на Павел С. Марков създават първата геоложка карта в М 1:25 000 на Маданския руден район и правят предварителна оценка на перспективите за търсене и проучване на оловно-цинкови находища. Провеждат се геоложки картировки и в други райони на Родопите, в Странджа, Осогово и Пирин. По-късно, през 1951 г. под ръководството на Николай Ф. Соловьев е създадена първата геоложка карта на Централните Родопи в М 1:100 000. Тя поставя основата на литостратиграфската подялба на метаморфния комплекс на Родопите. През 1952 г. под ръководството на Борис А. Яковлев с активното участие на млади български геолози се поставя основата на литостратиграфската подялба на вулканоседиментния комплекс в Източнородопското палеогенско понижение. И двете литостратиграфски схеми се използват в българската геология повече от половин век.

През 1955 г. съветските специалисти от КГЕ съставят и първата карта на полезните изкопаеми на България в М 1:500 000 с два тома текст.

Основно внимание в геоложките проучвания е насочено към Маданското рудно поле, където са открити и проучени общо 32 находища, по-важни от които са: Градище, Стратиев камък, Върба, Рибница, Димов дол, Голям Палас. Наред с това се извършват значителни геологопроучвателни работи на оловно-цинковите находища в Неделинското, Лъкинското, Давидковското, Ардинското, Спахийевското, Звездел-

* Редактиран текст на доклада, изнесен на честването на 60-та годишнина на КГЕ, проведено в Музея „Земята и хората“ на 4 декември 2008 г.

Пчелоядското, Маджаровското и Устремското рудно поле. С усилията на Геннадий Третьков са обследвани Западните Родопи, Пирин, Огражден, Осогово и др. С активното участие на Павел С. Марков се проучват находищата на оловно-цинкови руди на Маданското рудно поле, на Николай Ф. Соловьев – на Еньовче, на Тимофей Матреницкий – на Звездел-Пчелояд, на Константин Мокрушин и Лидия К. Афанасьева – на Маджарово, на Борис А. Яковлев – на Устрем.

Този списък е твърде дълъг и все пак далеч недостатъчен, за да отрази всичко, с което се занимаваха съветските геолого-проучватели в Родопите. Техният брой е над 100 души, затова ще споменем само някои от тях: консултантите Пьотр Салов, Ханан Генин, Вера Козлова, Константин Силиманович, Лев Семьонов, Илья Иванов, Алексей Лебедев-Зиновьев; геолозите Борис Казаков, Любовь Иванова, Александр и Лидия Бирильови, Антонина Чистякова, Сергей Салдугеев, Сергей Парусинов, Валентина Прасолова, Екатерина Гурова, Михаил Сухарев, Тамара Удалова, Таисия Александрова, Татьяна Драгоева, Зинаида Ваганова, както и повече от 20 души техник-геолози и колектори.

Сондажните специалисти Афанасий Почанский, Михаил Гуров, Фьодор Чулов, Яков Назаренко, Пьотр Каротя и др. не само допринесоха за успешното осъществяване на проучвателното сондиране, но успяха и да обучат многобройни български сондажни колективи, които впоследствие осъществяваха тази дейност в Родопите. Съществена заслуга за успешната дейност на КГЕ имаха главният механик Иван Климов и инж.-геодезистът Степан Малолетков.

Рамо до рамо с колегите си от бившия Съветски Съюз в състава на КГЕ в Родопите работеха и българските им колеги. Някои от тях, като Райо Димитров бяха вече опитни геолози, а други бяха току-що завършили образованието си в Софийския Университет като Николай Манолов, Иван Петков, Лазар Беров, Цано Райков, Йордан Богданов, Михо Михов, Мадлен Латифян, Миндо Караджов, Никола Андреев, Боян Алексиев, Иван Пеев, Ристана Маринова, Живко Милев, Милотин и Лиляна Павлович, Гина Милева, Петър Петров, Пело Пелов, Кирил Нецов, Борис Трифонов, Найдан Стефанов, Доля Бахнева, Евгения и Димитър Кожухарови, Светозар Стоилов, Атанас Атанасов, Златка Шентева, Боян Боянов, Иван Боянов. Сред тях бяха и първите български геолози, завършили образованието и/или аспирантурата си в съветски висши учебни заведения: Васил Милев, Богдан Богданов и Величко Панайотов. Незаменими помощници на геолозите бяха и голяма група техник-геолози и колектори – Иван Муртазов, Петър Тодоров, Димитър Стамболски, Наца Тончева, Велю Цокков, Костадин Дамянов, Христо Карапешанов, Тодор Папазов, Чудомир Чочев, Йовко Кочев, Иван Ралчев, Димитър Младенов, Георги Камберов, Милка и Ангел Ангелови.

Важна роля изпълняваха стопанските ръководители на бригадите: Максим Тодоров, Петър Славов, Тодор Митев, Никола Атанасов, Тодор Михайлов, Петър Литакков, Тодор Костов, Т. Кърпачев, Владимир Иванов, Георги и Атанас Златанови. Сред сондборите и миньорите се извиха десетки отлични специалисти, които завинаги ще се помнят от геологопроучвателите

– Атанас Златанов, Атанас Фотев, Златан Златев, Любомир Сотиров и др. В химическата лаборатория са работили Горан Кирилов, Сарпухи Топакбашан, Невена Балабанова, Евтим Евтимов и много други.

Откритите и проучени от КГЕ находища на оловно-цинкови руди позволиха създаването на мощна суровинна база на рудодобива у нас. Оформените рудни полета – Маданско, Неделинско, Давидковско, Лъкинско, Ардинско, Маджаровско, Спахиевско, Устремско, Звездел-Пчелоядско станаха база за добив и обогатяване на рудите. Построени бяха обогатителните фабрики в Рудозем, Маджарово, Лъки и Ерма река, беше разширена фабриката в Кърджали. През 1955 г. е построен Оловно-цинковият завод в Кърджали, а през 1961 г. – Оловно-цинковият завод в Пловдив. С тяхното построяване се затвори производственият цикъл, който включва добива и преработката на оловно-цинковите руди и извличането на олово, цинк, сребро, кадмий и други.

Още в разгара на дейността на КГЕ в Родопите бяха създадени съвременни миньорски селища – градовете Мадан, Рудозем и Маджарово, а други, като Златоград и Кърджали се разраснаха значително. През времето на дейността на КГЕ бяха прокарани стотици хиляди метри сондажи и минни изработки, бяха доказани няколко десетки милиона тона запаси от оловно-цинкови руди. Само това да беше резултатът от тази дейност, тя може да се оцени като подвиг като се имат предвид условията, в които бяха постигнати тези резултати. Тези условия включваха липса на най-елементарна инфраструктура, отсъствие на подготвени местни кадри, недостиг на всичко – от храна до машини и съоръжения. Тези, които извършиха този подвиг, живи или вече не, заслужават дълбок поклон и гореща благодарност.

Дейността на КГЕ по търсене на нефт и газ беше съсредоточена в Североизточна България, където в палеогенските наслаги на Варненската депресия през 1949 г. беше получен първият у нас газов фонтан. Това предопредели насоките на търсещите работи като основен обект станаха тези наслаги. Геоложкото картиране в М 1:50 000 се извърши от бригада на Дирекцията за геоложки и минни проучвания под ръководството на д-р Петко Мандев и с участието на Енчо Стоянов и Иван Колев.

През 1949 г. КГЕ сформира в гр. Варна два геофизични отряда: сеизмопроучвателен, под ръководството на Юрий Е. Некрасов и електропроучвателен – с ръководител Александр Баженов. В състава им са включени геофизиците Владимир Купич, Клавдия Некрасова, Лидия Егорова, Пьотр Безукладников и геолога Александр М. Палий. Гравиметричните проучвания са възложени на Любен Димитров от Дирекцията за геоложки и минни проучвания, а магнитометричните – на Борис Григоров от същата Дирекция.

В началото на 1950 г. е образувана Варненската проучвателна група, която поема целия комплекс от проучвателни работи за нефт и газ – геофизични и сондажни. За ръководител е назначен Виктор Н. Ярошенко, а за главен геолог – Степан Ф. Петухов. Като геолог се включва Людмила И. Мельник, а ръково-

Съветски и български специалисти от Варненската група на Комплексната геоложка експедиция (1951 г.). На първия ред от ляво на дясно: Цвятко Велчев, Пьотр Безукладников, Степан Петухов, Людмила Мельник, Александр Палий, Виктор Ярошенко, К. А. Баженова, Юрий Некрасов, Николай Киргизов, Киргизова, Йордан Вавов и др.

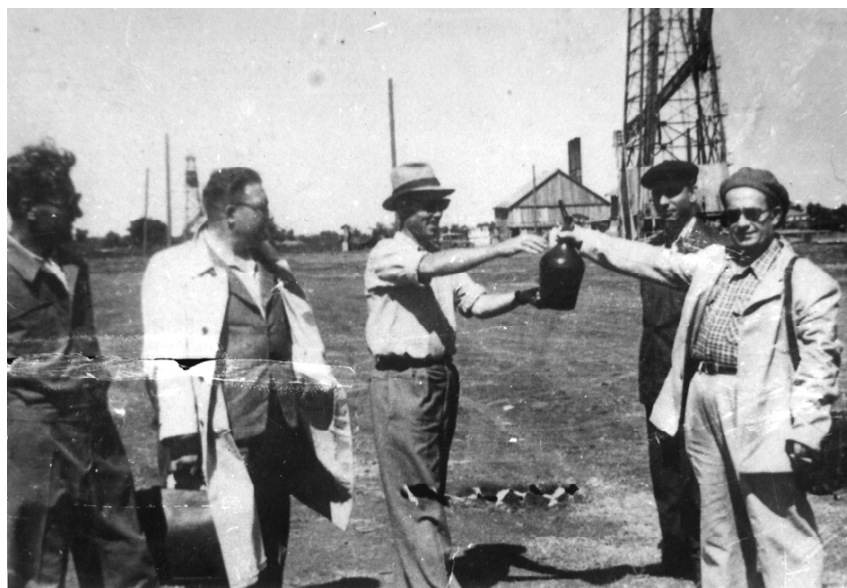
Главният геолог на Варненската група Степан Петухов (в средата), Иван Монахов (в ляво) и Енчо Стоянов (в дясно)

дител на сондажните работи е Николай И. Киргизов. Заместник-началник от българска страна на групата е назначен Тодор Павлов, който впоследствие работи като главен механик.

В началото на 1951 г. Варненската група състави първия доклад за геоложкия строеж и нефтогазосна перспективност на Варненския район с автори С. Ф. Петухов, Л. И. Мельник и А. М. Палий. В него се дава положителна оценка на перспективността на северното ни Черноморие и се набелязват насоките на бъдещите проучвания. Препоръчва се при подготовката на подходящи за намиране на нефт и

газ структури да се прилага комплекс от методи: геоложко картиране, сеизмо- и електропроучване (по метода ВЕС) и дълбоко структурно сондиране.

Първите десетина структури, подготвени и проверени чрез сондиране не потвърждават оптимизма за наличие на нефт и газ в палеогенските наслаги. И точно тогава при проверка на една от най-добре подготвените чрез прилагането на всички методи структури – Тюленовската, на 31 май 1951 г. структурен сондажи № 25 дава мощен газонефтен фонтан при навлизането си в горнището във валанжина. Това е началото на нефтената история на България.

В. Н. Ярошенко (в центъра) връчва на К. Н. Прасолов, ръководител на КГЕ дамаджана с първия нефт от Тюленовското находище (1951 г.); зад тях – главният геолог на КГЕ Г. Сластухинский, в ляво на снимката – И. Иловайский

Александр Макарович Палий – активен участник в откриването на Тюленовското находище (един от малкото живи геолози на КГЕ)

Откриването на Тюленовското газонефтенo находище има историческо значение – за първи път на територията на Мизийската платформа е доказана промишлената нефтогазoност на мезозойските наслаги! Въпреки че впоследствие бяха открити редица газoви находища основно в Палеогена, тяхното значение не може да се сравнява с това на мезозойските. Това естествено не се отнася до нефтогазoността перспективност на акваторията на Черно море.

Валанжинският хоризонт е развит широко и в съседна Румъния, която има близо стогодишна история в добива на нефт, но въпреки това този хоризонт там става обект на търсене на нефт едва след откриването на Тюленовското находище.

В края на 1954 г. Тюленовското находище е проучено, запасите му са утвърдени и то е подготвено за експлоатация. Проектът за експлоатация на находището е съставен от А. М. Палий, Иван Монахов и

Георги Джамбов под ръководството на акад. А. А. Трофимук. Тогава са добити и първите промишлени количества нефт.

Детайлното проучване на Тюленовското находище, изчислението на запасите му и подготовката за експлоатация продължиха почти 3 години. Едновременно с това бяха прокарани сондажи за изясняване на перспективността на по-дълбоките мезозойски и палеозойски хоризонти. Беше доказано продължението на продуктивната площ от сушата в прилежащата акватория на Черно море. Ръководството на сондажните работи се осъществи от съветския инженер по сондиране Иван Иловайский, а непосредствените ръководители на колективите за дълбоко нефтено сондиране бяха Иван Хрицианович, Николай Бузулуцкий и Иван Татаринoв. С тях работиха 25 сондъори и монтажници. От българска страна техни помощници бяха инженерите Йордан Вавoв, Стоян Добрев, Борислав Кенков, Стефан Стоянов и Крум Герасимoв, към които през 1954 г. се присъединиха завършилите в Унгария Цветан и Жужана Сергиенкови. Сондажните колективи се ръководеха от Жеко Тодоров, Николай Бъчварoв, Дeньo Радeв, Андон Марков, Тодор Куртев, Полихрон Димитров, Ненчо Кунев, Васил Яшев, Васил Костoв, Христо Василев, Кирчо Желев и др.

В областта на геологията в състава на Варненската група още от 1949 г. се включва д-р Антон Атанасoв, а по-късно, макар и за кратко – д-р Петко Мандeв и Енчо Стоянов. През 1950 г. на стаж, а след това и редoвнo постъпва възпитаникът на Ленинградския университет Иван Монахов. От 1952 г. запoчва работа Петър Дарақчиев, завършил геология в Чехословакия и химиците Йосиф Йосифoв и Лиляна Монахова. През 1953 г. запoчват работа випускниците на Софийския университет Росица Вeневa, Здравка Дачeвa, Иван Червeнaков и Екатерина Трифоноva, както и химиците Митьo

Митев, Райна Бадулева и Ясмина Тодорова. През следващата година нова група се влива в редиците на геолозите: Николай Военкин, Екатерина Зидарова, Константин и Надежда Овчарови, Сотир Димовски.

Още със започването на геофизичните проучвания в състава на Варненската група вземат участие геофизиците Цвятко и Росица Велчеви, а по-късно Христо Дачев, Георги и Александра Акрабови, Никола Ташев, Гечо Хитов, Христо Минковски, Пенка Георгиева и др. През 1950 г. Тодор Куртев поставя началото на нефтения каротаж, който по-късно се оглавява от Ангел Банчев, с участието на Никола Ангелов, Йовка Николова и Димитър Велков.

Принос в дейността на Варненската група имат и колекторите Кева и Езекия Богданови, Петър Якимов, Стойка Боянова, Стаматка Богданова, Стефан Панов, Емил Апостолов, Мирка Пачева, Йовка Марчева, Васил Алексиев и др. Някои от тях завършиха редовното или задочно висше образование и станаха отлични геолози: Стойно Желев, Цано Николов, Ара Агопян, Николай Чалъков, Димитър Грънчаров.

Във връзка със строителството на първия химически завод за сода в долината на Девня през 1951–1952 г. на Варненската група е възложено да извърши детайлно проучване на Мировското солно находище. За целта се сформира една комплексна група, в която вземат участие д-р Васил Цанков, ръководител на геоложкото картиране, Христо Антонов, ръководител на хидрогеоложките проучвания, Петър Паунов, ръководител на геофизичните проучвания и Живко Гълъбов, ръководител на геоморфоложките изследвания. За ръководител на групата и на сондажните работи е изпратен Иван Монахов. Техническото ръководство на сондажните работи се осъществява от Тодор Станчев. В различните отряди на групата активно участие взимат: Иван Колев, Иван Желев, Борис Кадиев, Цвятко Велчев, Иван-Асен Петков, Милан Георгиев, Кирил Мишев и др.

Проучванията на Мировското находище са завършени преди края на 1952 г. и в резултат става възможно съставянето на проект за разработка на находището. С помощта на руския специалист Павел Бобко се разработва и предлага за внедряване нов метод за добив на разсол – чрез подземно изслужване в сондажите. Суровинната база на Мировското каменносолно находище стана основа за развитието на мощна химическа индустрия с център Девненската низина.

През 1955 г., когато КГЕ приключва дейността си и нейният състав се връща в родината си, на нейно място у нас се създават две управления: „Полиметали“, което поема проучванията за рудни полезни изкопаеми в Родопите и „Търсене, проучване, добив и преработка на нефт и газ“. С това се слага началото на нов етап в развитието на геологопроучвателните работи, през които националните ни кадри поемат на плещите си цялата отговорност за съдбата на минерално-суровинната база на България. Последвалото обединяване на двете нови организации с Дирекцията за геоложки и минни проучвания създаде за дълъг период от време условия за интензивно развитие на геологопроучвателната дейност и доведе до откриване на много нови находища от различни видове полезни изкопаеми. Това издига авторитета на нашето геологопроучвателно дело и впоследствие прави България от вносител на геоложки кадри в страна износител на такива.

В заключение няколко думи за хората, които ръководеха КГЕ:

– Константин Н. Прасолов – началник на експедицията, ръководител от най-висока класа, човек, който само с авторитета си слагаше в ред много от сложните по онова време организационни проблеми;

– Георгий Сластущинский – главен геолог, високо ерудиран човек и специалист, с пословична педантичност и същевременно великолепен педагог;

Наградени съветски специалисти от КГЕ в зданието на Гранитоид, София (октомври 1954 г.). Правият в средата – главният геолог Г. Сластущинский

– Николай Лычкин – скромен делови човек, идеален за главен инженер на организация с толкова разнообразна дейност.

Техните български колеги – Сава Витанов и Димитър Манджаков, направиха всичко, за да може винаги да се казват само добри думи за КГЕ.

Когато оценяваме стореното от КГЕ не бива да отминаваме един изключително важен момент. Това е нейната заслуга за подготовка на национални кадри от геологопроучватели. Почти без изключение преминалите през редовете на КГЕ специалисти българи впоследствие се реализираха като високо ерудирани геолози, геофизици, механици, сондьори, техници, химици и др. Мнозина от тях станаха изявени научни работници в различни области на геологията, геофизиката и геохимията, преподаватели във ВУЗ, ръководители на крупни подразделения на геологопроучвателната дейност.

Огромна заслуга на съветските (предимно руски) специалисти от КГЕ за пренасяне и внедряване у нас на богатия опит, с който те разполагаха в областта на геологопроучвателното дело, не подлежи на съмнение. Нещо повече, и след закриването на КГЕ контактите между нашите проучвателни организации и

тези на бившия Съветски Съюз се развиха и задълбочиха във всички области на обучението и специализацията на наши специалисти чрез съвместни научни изследвания и смесени многонационални проекти. Нашата страна само спечели от това сътрудничество и днес може само да се съжالياва, че то практически е ликвидирано.

Фактически приносът на руските геолози и геологопроучватели след 1955 г. надминава многократно стореното от техните предшественици от КГЕ. За него е повече от необходимо да се отдели специално внимание на нашата геоложка общественост на други, специално организирани за целта форуми. Този принос не заслужава забравя или още по-лошото – мълчаливо отричане. Напротив, той изисква признание и най-гореща благодарност от геологопроучвателната гилдия в нашата страна. А и не само от нея!

Отбелязването на 60-та годишнина от създаването на Комплексната геоложка експедиция е един скромнен акт на признателност към труда и заслугите на руските и техни български последователи – геологопроучватели за създадената от тях основа на минерално-суровинната база на България!

И. Монахов, В. Милев, К. Нецов

Отговорен редактор Йоцо Янев